

TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ ÉS TÁJTÖRTÉNET

SÁGI ÉVA | A soproni táj változásainak
vázlatos története a 18.
századtól napjainkig

A „táj” nem kőbe vésett fogalom: több megközelítésben más-más jelentéssel bír. Hagyományosan földtanilag, növénytanilag egységes, összefüggő területet jelöl, amelyen azonos hatótényezők érvényesülnek. Tájrendezési berkekben azonban „táj” alatt a természet és a társadalom kölcsönhatásaiból formálódott egészet értenek, mely az ember nélkül nem értelmezhető.¹ De hasonló jelentéssel bír a társadalomföldrajzban használatos kultúrtáj fogalma is. Ebből az összefüggésből adódik, hogy egy táj a társadalomhoz hasonlóan nem lehet változatlan: lényéhez hozzátartozik az átalakulás, újabb és újabb részletekkel való gazdagodás, illetve egyes elemek elvesztése, függetlenül az esetleges klímaváltozások, klímaingadozások által okozott természeti eredetű változásoktól.

A „soproni táj” ilyen összetett jelenség, mely kulturális és szellemi egységnek nevezhető, s tájföldrajzi sokfélesége is megalapozza különlegességét. A mai város és környéke több ezer éve lakott terület. A vidék tájhasználata a kelták kezdeti, falusias településeitől, földváraitól kezdve emberi hatásra fejlődött harmonikusan változatos, ám időben nem állandó összképpé. Jelen tanulmányban némi bevezető után az emberi jelenléttel befolyásolt táj változásairól következnek pillanatképek. Az őskortól a kora újkorig tartó tájváltozásokat azonban hely hiányában nem érintjük, a tárgyalás fonalát a 18. századtól vesszük fel. Megalapozott, úgyszólván „vizuális” vizsgálatokra ekkortól már van lehetőség, ugyanis a 18. században fellelhetők a táj bemutatását segítő, részletesebb városlátképek és térképek.² A képi források értelmezését segítik az egyre pontosabb, kortárs útirajzok is. Előjáróban megemlítendő, hogy a vizsgált terület lehatárolásának alapja a területhasználati kategóriák tekintetében Sopron mai közigazgatási határa (ld. 2. kép). A város erdei kapcsán a fellelt irodalom többnyire a Soproni-hegység erdeivel foglalkozik, így az erdészeti adatok egy szűkebb területre, jobbra csupán erre a tájrészletre érvényesek.

---

¹ Vö. Csemez Attila: Tájtervezés – tájrendezés. Budapest, 1996, 13–16.

² A felhasznált katonai térképekért köszönet a NYME Geomatikai, Erdőfeltárási és Vízgazdálkodási Intézetének, a várostérképekért Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltárának

A soproni táj jellemzői

A soproni tájat három kataszteri kistáj alkotja: a Soproni-hegység, a Soproni-medence, valamint a Fertő-melléki dombság. Jellege minden szempontból összetett. A Soproni-hegység az Alsó-Ausztróalpi takarórendszer Semmering-egységének része, metamorf röghegység. A különféle gneiszekből és palákból álló kristályos mag képezi a keleti részt, Brennbergbánya vonalától nyugatra viszont miocén kavics- és konglomerátum rétegek vannak a felszínen, ezek rejtik a korábban bányászott barnaköszenes összletet is. A röghegységet festői, a keleti részen mélyebb, a nyugatin tágasabb patak völgyek szabdalják, s a lepusztult tönk lépcsőzetes átmenetet képez a Fertő irányába. A belváros alatt bádeni agyagot és az Ős-Ikva által összehordott kavicsréteget találunk. A Pannon-beltő pliocénkori feltöltődésével agyag, agyagmárga és homokos üledékrétegek is kialakultak, fentiek mellett ezek töltik ki nagyrészt a Soproni-medencét. A Balfi-dombság magját szintén metamorf kristályos és palás kőzetek adják, melyre harmadidőszaki üledékes kőzetek települtek, közülük is leghíresebb a sokféle bányászott bádeni lajtamészko.³

A változatos domborzat összetett éghajlati viszonyokkal társul: keveredik a mérsékelt hűvös, a mérsékelt nedves és a mérsékelt száraz éghajlat, egyszerre szubalpin és szubatlanti jellegű a vidék. A térség egyfelől az Alpok befolyása alatt áll, másfelől a Kisalföld mérsékelt kontinentális makroklimatikus hatása érvényesül.⁴

A táj legnagyobb vízfolyása az Ikva-patak (Spitalbach), amely Lépesfalvától (Loipersbach) északra ered, először északkelet felé folyik, majd Somfalvánál (Schattendorf) délkeletre fordul és átfolyik Sopronon; ezután a Répcébe, illetve a Hanság-főcsatornába ömlik. Sopron alatt az Ikvába torkollik az Asztalfő alatt eredő, a hegységből Bánfalvánál kilépő Rák-patak (Bánfalvi-patak) valamint a Liget-patak. Említésre méltó még a hegységben futó Kecse-patak. Tájéki szempontból kihagyhatatlan a szikes Fertő említése, valamint az egyre jobban körbeépülő Tómalom.

Botanikai tekintetben a hegységi rész klímazonális vegetációtípusai a nyugat-dunántúli bükkösök (*Cyclamini purpurascensis-Fagetum*) és a gyertyános-kocsánytalan tölgyesek (*Cyclamini purpurascensis-Carpinetum*). Előbbi a brennbergi részeken uralkodó, míg az utóbbi ettől keletre, a kristályos mag területén. A várísi hegység rész meredekebb fekvésű részein mészkerülő tölgyeseket találunk. A mészkerülő gyertyános-tölgyesek antropogén eredetűek. A hegység külső peremén, foltokban száraz lombdők tűnnek fel, a völgyaljakban jellemzőek az égerligetek. A hegylát és a medencét valamikor keményfás ligeterdők és

³ Makádi Mariann: Alpokalja. In: Karátson Dávid (főszerk.): Magyarország földje – kitekintéssel a Kárpát-medence egészére. Bp., 2002., 331–332.

⁴ Marosi Sándor – Somogyi Sándor (szerk.): Magyarország kistájainak katasztere I. Bp., 1990, 380–387.

gyertyános-kocsányos-tölgyesek alkották, mára ezek szinte teljesen eltűntek. A hegységperemen gyakoriak a szelídgesztenyések. Tájképi szempontból is fontosak a mesterséges eredetű fenyvesek. A belső völgyek üde és nedves rétjei a tájhasználat hatására jöttek létre, ám mára eltűnő-félben vannak.⁵ A medencei részen természetes vegetációt alig találunk. A művelt területeken jobbra búzát, árpát és kukoricát termesztenek, továbbá említésre méltó gyümölcsösök is előfordulnak. A táj jellegét a beépített területeken túl leginkább a szőlőkultúra határozza meg.

A Fertő-melléki-dombsorról átfogó vegetációelemzés készült.⁶ Eszerint a terület meghatározó erdőtársulásai a gyertyános-tölgyesek, a somos cseresek, a tipikus cseres-kocsánytalan tölgyesek, a somos molyhos (-cseres) tölgyesek, a füves molyhos (-cseres) tölgyesek és a kristályos palán, illetve vályogos-kavicsos alapközetten létrejött, acidofil jellegű tölgyesek. Mellettük a Kőhidai-medencében valamikor jellemzőek voltak a láprétek, valamint a be nem erdősült területeken – a dombsor változatos alapközeteinek függvényében – többféle pionír és száraz gyeptársulás honos. A természetes társulások mellett mára nagy az erdei- és feketefenyővel beerdősített hajdani gyepek aránya. Művelési ág tekintetében a dombságon valamikor igen jelentős volt a szőlő, azonban mára egyre nagyobb területeket hagynak fel.

Sopron a 18. század elején

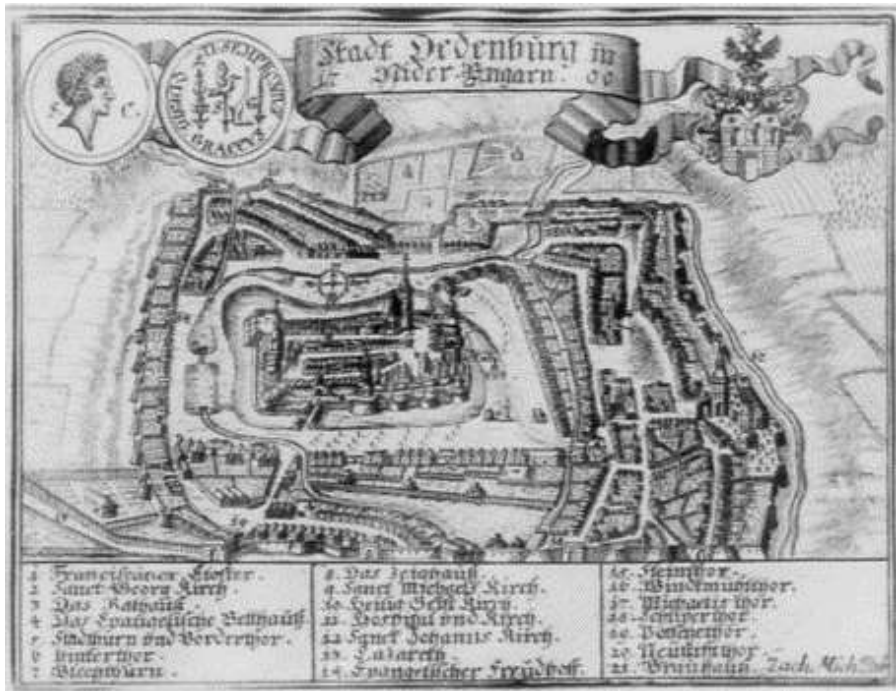
A Zacharias Michel-féle (vagy Michel-Schraps-féle) vedutaként ismert városábrázolás Sopron és környéke első olyan ábrázolása, melyen a tájhasználat is látszódik (1. kép). A falakon belüli város látványa a „kerített” jelleg miatt már akkor tömör, telített benyomást keltett: a mai belváros területe teljesen beépített. A városhoz szervesen hozzátartoztak a külső várfalon belüli házi kertek. A belső kertek mellett többfelé szőlőt ültettek, mint ahogy például a Bécsi utca, a Fövényverem és a Szent Mihály utca házai mögött látható.⁷

---

⁵ Király Gergely (szerk.): A Soproni-hegység edényes flórája. Flora Pannonica, 2004. II. évf. 1. füzet, különszám. 13–17.

⁶ Király Gergely: A Fertőmelléki-dombsor vegetációja. In: Tilia, 2001, 10. szám, 181–357.

⁷ Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. században (Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány), Sopron, 1939, 11.

1. kép. Zacharias Michel vedutája Sopronról, 1700

Sopron viharos történelme alatt rákényszerült arra, hogy erős védelmi rendszert építsen ki. Ezt a célt szolgálta a mai belváros körüli, római alapokra emelt, háromszoros belső várfal, melynek karbantartására a középkor során rendkívül sok gondot fordítottak.⁸ Később Lackner Kristóf kezdeményezésére kezdtek el építeni 1616-ban a külső várfalat.⁹ Az idők változása folytán azonban ez a fajta védelem szükségtelessé vált. 1783-ban kezdtek el bontani a külső várfalat, viszont a belső védőv 80%-a a 19. század második feléig fennállt.¹⁰ Tehát – mint azt Zacharias Michel ábrázolásán is láthatjuk: 1700-ban a külső és belső városfal is teljes egészében megvolt. Bél Mátyás még két erődítményt említ, egyrészt Bécs felől, másrészt a „Bocskai kapu alatt”, délen.¹¹ A város látképét meghatározó tornyok közül kiemelendő a Tűztorony: ezen az ábrázoláson már a ma ismert, barokk stílusú toronysisakkal láthatjuk, melyet az 1676-os tűzvész után emeltek.¹² Szemben vele markáns ellenpontot képez a Lackner Kristóf által

⁸ Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története I. rész 1. kötet Oklevelek 1162-től 1406-ig, Sopron, 1921, 7.; 15.; 76.

⁹ Thirring: Sopron városa i.m. 15.

¹⁰ Holl Imre: Sopron városfalai. SSz. 51 (1997), 290.

¹¹ Bél Mátyás: Sopron vármegeye leírása I. Szerk. Kincses Katalin Mária, Sopron, 2001, 172.

¹² Turbuly Éva: Sopron. In: Tuba László (főszerk.): Győr-Moson-Sopron megye települései. Győr, 1994, 180–183.

építettett, ún. „Zöld-torony” (az ábrázoláson „Blechthurn”).¹³ Tájéki szempontból a mai napig jelentős a ferences (utóbb bencés) kolostor temploma, az ún. Kecsketemplom, valamint a Szent Mihály-templom tornya. A város látványát a belvárost körülölelő külvárosok teszik teljessé.

A várost átszelő két patak vizét ekkoriban felduzzasztották és védműként használták. A belső várfalat körbevette a vizes várak, melyet a Bánfalvi- (másképpen Rák-) patak vizéből tápláltak, a mai Széchenyi tér helyén pedig két nagy víztároló volt, melyből a várak vizutánpótlását biztosították.¹⁴ Az Ikva nagyjából a mai medre szerint futott át a városon: a város előtt a konyhakerteket öntözte,¹⁵ majd három ágra oszlott, melyből a középső a várofsfal körüli árokba vitt vizet, a másik kettő halastavat táplált. Sodrása alkalmassá tette malmok hajtására: a város előtt és után is több malom használta fel erejét,¹⁶ *Bél* szerint összesen kilenc.¹⁷ A két „nagy patak” mellett meg kell említeni a Soproni-hegység számos, kisebb-nagyobb forrását, amelyekre való utalásokat az 1700-as évektől megtalálhatjuk. Régtől ismert a (mai nevén) Deák-kút és a Ferenc-forrás.¹⁸

A Sopron vármegyét oly alaposan bemutató 18. századi polihisztor, Bél Mátyás szerint „semmi sem hiányzik itt, amit kövér földtől várna”.¹⁹ A szőlő számára kiváltképpen alkalmasnak tartotta a területet, de emellett dicsérte a kertek gyümölcsseit: főleg alma- és körtefajtákat, szilvát és cseresznyét említett. A gabonafélék közül a tavaszi és őszi búzát, valamint az árpát emelte ki. A gesztenyét a „soproni föld első büszkeségei” közé tartozóként jellemezte.²⁰ Ugyanakkor a Sopron falain kívüli kerteket hanyagul gondozottként írta le, mivel „a finom művelést a háborútól és a gyakori megmozdulásoktól való félelem meggátolja”.²¹ A soproniak nem ok nélkül féltek: a 17-18. század fordulóján először a török, majd a kuruc seregek háborgatták a várost: 1705-ben Vak Bottyán a következőket írta a város ostromáról: „Sopron ... magát fel nem akarván adni: mind külső s belső városának nagyobb részeit bombák által megégettem”.²²

A külső várofsfalon kívüli területeket nézve déli irányban és a Lőverek felé az árkon túl szántókat jelöl a Michel Zakariás féle veduta, ezt Bél Mátyás megerősíti. Bécs irányában enyhe lejtésű helyeket említ, valamint a Lővert amely „túl azon, hogy szőlőt nevel, gesztenyefáktól árnyas, finom szépségű ligettel is büszkélkedik”.²³ Nyugatra, a mai Újteleki városrész, Lackner Kristóf utca felé a vedután gondozott kerteket látunk, a kertek mögött szántókat. Bél ezzel szemben ezt a részt részben sík, részben völgyes tájként jellemzi, mely „szőlőnek mindenképpen alkalmas talajt ad”.²⁴ Ugyanitt említ egy „pocsétát” és „két jó

¹³ Számos ábrázoláson és forrásban Brückl-torony néven szerepel.

¹⁴ Thirring Sopron városa i. m., 14.

¹⁵ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 111.

¹⁶ Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 21 (1967), 179.

¹⁷ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 111.

¹⁸ Sopron környékének forrásai. Castanea Környezetvédelmi Egyesület, [Sopron], 2003, 48.

¹⁹ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 114.

²⁰ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 115.

²¹ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 172.

²² Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964, 71.

²³ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 172.

²⁴ Uo.

halastavat". A Bécsi-domb, Virágvölgy környékét a krónikás kezdetben sík, majd finoman emelkedő dombsággként írja le, erdőkkel: „a dombhátat tölgyes fedi, oldalát szőlő öltözteti, a tőkétet mindkétfelől gyümölcsfák tarkítják”²⁵. A Fertő felől kiváló szőlőkkel borított dűlőket néhány mérföldön át. A vedután ehhez képest még némi szántót találhatunk északi irányban. A szőlőkkel kapcsolatban annyit még hozzá kell tenni, hogy ebben az időben nem a mai, szinte városcégér soproni kékfrankos volt a vidék jellemző fajtája. A lakosság fő megélhetési forrásaként jellemzett szőlőterületek²⁶ túlnyomó részén fehér szőlőt termesztettek, főleg Furmintot, Sárga Muskotályt és Zöld Veltelinit.²⁷

Sopron környékén mindig meghatározó szerepet játszott az erdő, melynek nagy részét a Soproni-hegység erdei képezik, valamint a Dudlesz-erdő és a Fertő-melléki dombság erdei. Bél a vármegye egyik nagy erdejének írja a Sopron feletti „sűrű és terebélyes fáktól árnyas” „Tudelswald”-ot, azaz a mai Dudlesz-erdőt.²⁸ Az erdők összetételére vonatkozóan a Lépesfalva határában a tölgyeken kívül nyírek, rezgő nyár, gyertyán és hársak alkották az állományt; a hegyvidéken uralkodóak volt a tölgyek, de a bükk is nagyobb állományokat tett ki. A helyiek tipikusan sarjerdő-gazdálkodást folytattak évszázadok óta: ennek következtében a városhoz közeli, a harkai és a bánfalvi erdők kerültek a legrosszabb állapotba.²⁹ Az erdőgazdálkodás a 19. század végéig a helybeliek tűzifa- és épületfa-igényeinek függvényében folyt, sokszor tarvágásos módon.³⁰ A 18. századra a kisebb vágásterületek összeolvadtak és egyre nagyobb területre terjedtek ki, az állományok termőhelye a helytelen kezelési mód következtében erősen leromlott.³¹ Napjaink híres soproni fenyveseinek ekkor még nyoma sem volt: jóval később, a 19. században kezdték el őket a lomberdők helyére ültetni.

Sopron a 18. század végén

A város kiterjedése alig változott az évszázad során: a fejlődésben léptékváltás csak a 19. században következik be. Az I. katonai felmérés során készült térképen alig látunk házat a külső városfalon kívül, csak az északnyugati rész képez kivételt néhány telekkel (2. kép). A Rák-patak vonalában megjelenik az Erzsébet-kert, korabeli nevén Neu Hof. Sopron első közkertje azért is rendkívüli műfajában, mert a város közössége saját maga alapította, nem főúri rendelkezésre keletkezett,

²⁵ Uo.

²⁶ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 176.

²⁷ Kiss Andrea: Sopron vármegye természeti viszonyainak változása a XVIII–XIX. században. In: Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 279–288.

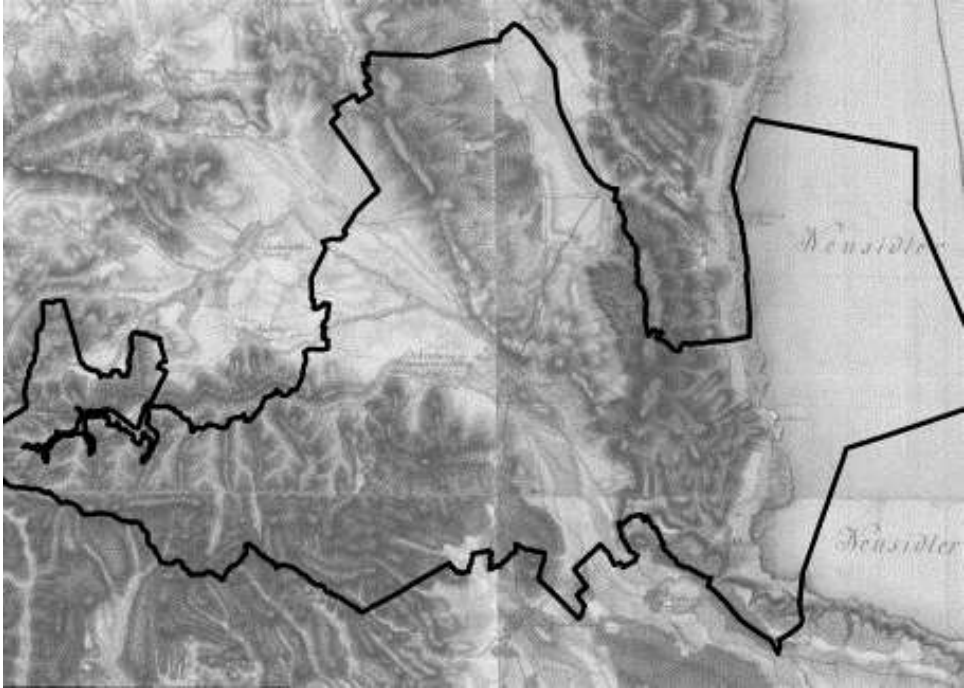
²⁸ Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I., 106.

²⁹ Csapody István: Sopron város (és volt úrbéres községei) egykori erdeinek története (XIII–XX. század). In: Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei, 1968 3–4. sz. 3–15, itt: 6–7.

³⁰ Csapody István: Sopron város erdeinek története Oderszky János jelentéséről (1837) Muck András működésének megkezdéséig (1872). SSz. 20 (1966), 320–330.

³¹ Csapody: Sopron város erdeinek története i.m., 321.

mint kora több hasonló kertje.³² A korabeli források egybehangzó véleménye szerint látvány tekintetében a környező hegyek meghatározók.³³

2. kép. Sopron mai közigazgatási területe az I. katonai felmérésre vetítve, 1784
(Az I. katonai felmérés DVD-ROM, Arcanum kiadó)

A környékbeli falvak közül Balf az 1784-es katonai térképen parányi, néhány tucat házzal bíró faluként jelenik meg a Fertő közelében, az erdő lábánál: szőlők és szántók veszik körül. Az erdővel körülölelt Bánfalva ugyanitt valamivel nagyobb kiterjedésű, hosszan elnyúló település a Rák-patak mentén.³⁴ Brennbergbányát nem tüntették fel a rajzoló, a mai település helyén csak erdőt látunk, de ismert, hogy ekkor már folyt bányászat Ó-Brennbergnél.³⁵ Itt nyílt meg Magyarország első szénbányája 1753-ban a miocénkori kavicsréteg alá temetett széntelepek feltárására. A Fenyves-völgybe telepített első családok még valóságos „ősvadonnal” találták magukat szembe. Maguk építette faviskókból alakították ki

³² Csatkai Endre: Kétszáz éves közkert Sopronban. SSz. 17 (1963), 241–248.

³³ Vályi András: Magyar Országának leírása, Buda, 1796, I–III., 272–277.; Az I. katonai felvétel országleírásai.

³⁴ A felméréshez tartozó országleírás is közöl róla egy rövid leírást.

³⁵ Vajk Artúr: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna. SSz. 4 (1940), 221–232.

első, csepp településüket, amely 1793-ban kapta hivatalosan a Brennbergbánya nevet. Az első bányahelyhez, a Pál-aknához hamarosan kocsit vezetett, majd az elkövetkező évtizedekben egyre több új tárót nyitottak meg, ami az erdő apránkénti irtásával és a völgy átalakításával járt. A soproni erdő szívében rejtett ipari táj formálódott.³⁶

A táj két patakja nem sokat változott, medrük ekkor sem szabályozott. Az országleírás szerint a Rák-patak Bánfalvánál 2–3 vagy több lábnyi (*Schuhe*) mély, nincsen kiépített partja és kikötője. Bánfalván kettő, a falutól Sopronig hat malmot hajt a patak.³⁷

A katonai felméréseket vizsgálva látható (1. táblázat), hogy a szántóterület nagysága jóval megelőzi a szőlőterületét, azonban ezt a korabeli leírások elhanyagolják, inkább más jellegzetességeket hangsúlyoznak. A földekről Vályi András csak annyit ír, hogy „néhol jó, néhol közép termékenységűek”,³⁸ viszont dicséri a szőlőterületet, a legelőket és a réteket. Az országleírás száraz kaszálóként (*Trockne Wiesen*) jellemzi a Sopron környéki réteket. A térkép rétet/legelőt főleg a vízfolyások mentén mutat, illetve az erdőterületek mellett.

Terület- használat	1784		1895		1971		2006	
	Forrás: I. katonai felmérés		Forrás: Községso- ros adatok		Forrás: Községso- ros adatok		Forrás: www.takarnet.hu	
	terület (ha)	százalé k (%)	terület (ha)	százalé k (%)	terület (ha)	százalé k (%)	terület (ha)	százalé k (%)
Beépített	161,18	0,97	1444,00	10,64	1542,00	11,51	3468,72	20,52
Erdő	6771,92	40,58	6094,00	44,92	5643,00	42,11	5878,80	34,77
Kert	39,25	0,24	282,00	2,08	682,00	5,09	272,94	1,61
Nádas	147,51	0,88	71,00	0,52	694,00	5,18	3039,04	17,98
Rét, legelő	1347,33	8,07	1152,00	8,49	903,00	6,74	948,14	5,61
Szántó	3481,63	20,86	3700,00	27,27	3021,00	22,54	2302,12	13,62
Szőlő	1086,56	6,51	824,00	6,07	916,00	6,84	995,79	5,89
Tó	3653,58	21,89	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Összterület	16688,96	100,00	13567,00	100,00	13401,00	100,00	16905,55	100,00

1. táblázat: Területhasználati kategóriák arányának változása Sopron közigazgatási területén, 1784–2006³⁹

³⁶ Becher Nándor: Brennbergbánya 1753–1793–1953. Brennbergi Kulturális Egyesület, Sopron – Brennbergbánya, 1993.

³⁷ Az I. katonai felvétel országleírásai.

³⁸ Vályi: Magyar Országának leírása i.m., 277.

³⁹ A községso-ros adatok Sopron korabeli közigazgatási területére vonatkoznak, azaz 1895-ben még Bánfalva és Balf nélkül, 1971-ben Balf nélkül értendőek. Az 1784 és 2006 között mutatkozó területi eltérés a katonai térkép feldolgozásának módszeréből ered.

Szőlő nagyobb kiterjedésben Balf felett, a Fertő-melléki dombságon, illetve a mai Virágvölgy területén, a Dudlesz-erdő felé terült el. A szőlőtermesztés ekkoriban nehéz helyzetbe került, ugyanis az osztrák örökösödési háború miatt elvesztek Szilézia borfelvevő piacai, a gyenge termőhelyeken irtották a szőlőt.⁴⁰

Erdők vonatkozásában az országleírás „magastörzsű”, azaz szálerdőket (*Hochstämmige Waldung*) említ. Ez azonban ellentétben áll a korabeli, Sárközy András által készített erdőtérképpel, és számos más, megalapozott tanulmánnyal.⁴¹ Eszerint Sopron erdei ekkor javarészt sarjerdő-gazdálkodással „kezelt”, 20 éves vágásfordulójú állományok voltak, melyek értéktelen tűzifát adtak. Fafajok tekintetében Vályi szerint „fajok mind’ a kétféle van”.⁴² Ez a megfogalmazás pontosítható Sárközy térképe alapján: eszerint puhafás (*weich*) és keményfás (*harts*) erdőkről van szó, valamint a kettő keverékéről (*gemischt*), melyek nagy valószínűséggel a jellemző különböző tölgyesekből alakultak ki a „rablógazdálkodás” hatására. Állománya tölgyek, gyertyán és elegyfajok (hársak, nyírek, nyárok) keverékéből állt, néhol bükköst is találhattak.⁴³

Sopron és környéke a 19. század első felében

A város határa Fényes Elek szerint ekkor 37865 hold és 320 négyszögöl volt.⁴⁴ Az évszázad elejének Sopronját Bredeczky Sámuel útirajzából ismerhetjük meg: költői leírást ad a városról és a környező vidékről (3. kép).⁴⁵ A beépített terület e fél évszázad alatt látványosan növekedett. A külvárosok egyre jobban kibővültek, a fallal övezett városból kivezető utak mentén épületek nőttek ki a földből. A város arculatát tűzvész szabta át 1808 júliusában: a belváros jó része leégett. Az újjáépítés és a felújítás során a beépítés intenzitásában és az épületek magassága terén egyfajta léptékváltás következett be,⁴⁶ azonban a város falai még mindig álltak: csupán az óváros körüli védműre simultak rá körben lakóházak.

A Hanság rendezése során 1800–1813 között szabályozták az Ikvát is, a Hanságba ömlő többi folyóval együtt,⁴⁷ ez a városhoz kapcsolódó mederrészt nem érintette. A patak Sopronon átfolyó szakasza a térképek szerint változatlan helyen fut. Nagyobb tájképi változást eredményezett 1845-ben a volt Nagyszoda kiépítése, melyet az egykori Greilinger-malom felvízcsatornájába épített beeresztő zsilippel és völgyzárógáttal hoztak létre, a mai Uszoda utca végénél. A patak

⁴⁰ Kücsán József: Hol termelt a soproni bor? Sopron szőlőskertjei a 17–18. században. SSz. 53 (1999), 5–20.

⁴¹ Csapody: Sopron város erdeinek története i.m.; Csapody: Sopron város (és volt urbéres községei) i.m.; Kiss, 2001, valamint Fírbb Oszkár: Sopron legrégebb erdőtérképe. SSz. 11 (1957), 109–112.

⁴² Vályi: Magyar Országnek leírása i.m., 277.

⁴³ Csapody: Sopron város (és volt urbéres községei) i.m., 6–7.

⁴⁴ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára – Mellyben minden város, falu és pusztá, betürendben körülményesen leíratik. I. és IV. kötet. Pest, 1851. 39.

⁴⁵ Bredeczky, Samuel: Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. Wien, 1803. 72–109.

⁴⁶ Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században. SSz. 20 (1968), 350.

⁴⁷ Csatkai Endre – Dercsényi Dezső (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 97.

szennyezettsége ekkortájt kezdett feltűnővé válni: tisztítását 1852-től sürgették, és a meder kövezése is aktuálissá vált. A Rák-patak fő medre a mai Deák tér mentén haladt: itt volt az árapasztója is. 1841-ben kezdték meg a belterületi szakaszok csatornázását, és a patak vizével öblítették a csatornahálózatot.

3. kép. Greistmeier festménye Sopronról, 19. század közepe (reprint képeslap)

A kertek területaránya az előző századhoz képest növekedett, ami betudható a bor piacvesztésének – sok szőlőt kiirtottak és gyümölcsöskertet ültettek a helyére.⁴⁸ Bredeczky Sámuel elragadtatva ír a soproni táj szépségeiről: a Lőverek felől a szőlőket és a mögöttük elterülő gesztenyeerdőket említ, valamint a lővertulajdonosok legújabb szokását jegyzi meg, ami szerint gyümölcsöskerteket létesítenek területükön.⁴⁹ A II. katonai térképen valóban megjelenik a Lőverek kertjeinek ábrázolása – házakat még nem fedezhetünk fel –, és a Virágvölgy területén, a Dudlesz-erdő felé több gyümölcsöst látunk. A kertek kapcsán megemlítendőek a soproniak káposztásföldjei: e jellegzetes kerttípust őrzi a Krautäcker dűlő neve, melyre a mai Jereván lakótelep épült. Fényes Elek például 84 kataszteri hold és 270 négyszögöl (48,50 ha) káposztást említ Sopron kapcsán.⁵⁰

A falvak folytatták viszonylag csendes életüket, Brennbergbánya kivételével. Ahogy a bányásztelep ipari jelentősége fokozódott, úgy növekedett területe, és jelentett egyre nagyobb környezeti terhelést a korábban csendes völgynek. Becher

⁴⁸ Az I. és a II. katonai felmérés térképeinek elemzése alapján.

⁴⁹ Bredeczky: Beyträge i.m., 75.

⁵⁰ Fényes: Magyarország geographiai szótára, 39.

Nándor említ egy francia utazót, aki szerint „hatalmas magasságú külfejtésben nyerik a szenet”.⁵¹ Ekkorra már üzemelt a Ferenc-akna, a Terézia-táró, az Orécsér-akna és a Ferdinánd-táró, valamint a Rudolf-akna.

A környék szőlőinek területe mintegy 18%-kal csökkent a 1784 és 1845 között.⁵² Csatkai szerint ekkor a szőlőművelés és a bor eladása még mindig jelentős, de a kereskedelem és az ipar előretört.⁵³ Ugyanakkor a sziléziai piacok elvesztése még mindig hatott: minőségi változtatásra sarkallta a környék bortermelőit.⁵⁴ Fajták tekintetében továbbra is a fehér szőlő volt az uralkodó, az 1800-as évek közepén még csak az össztermés 10%-át tette ki a vörösbor.⁵⁵ Nagyobb szőlőterületeket változatlanul Balf mellett, a Virág völgyben és Bánfalvánál találhatunk. A Virág völgyi szőlőterület csökkenése igen látványos: a szántóterület és a kertek térszerűsége meghatározó, és megfigyelhetők azok a keskeny szőlőparcellák, melyekről a középkori eredetű Saurüssel („disznóormány”) dülő egykori német nevét kapta.⁵⁶ Bredeczky leírásában éppen erre a területre – a város és a Fertő közé – helyezte a legnagyobb szőlőterületeket.⁵⁷

Az erdőterület rendezése és számbavétele egyre sürgetőbbé vált. 1818-ban Müller Dániel József városi mérnök elkészítette a városi erdő térképét: az ehhez járuló jegyzőkönyvek szerint a Dudlesz erdő 30 éves vágásfordulóban kezelt „rudaskorú erdő”, kocsányos és kocsánytalan tölgyvel elegyes cser állományokkal, melyek részben cserjések és borókával alánőttek. A térképen jelöltek a Nagysárkányárok felé rezgő és fehér nyárt is, Nagycenk felé pedig fenyőt.⁵⁸ Sopron város erdeinek történetében kiemelkedő Oderszky János 1837-es revíziója, mely szerint a városnak 12067,2 kh (6944,9 ha) erdeje volt⁵⁹, amelynek zömét a 30 éves vágásfordulóban kezelt sarjerdő alkotta, szálerdő mindössze 52,6 kh-on (30,3 ha) volt (*fafajok tekintetében ld. a 2. táblázatot*). A jelentés szerint ekkor a Dudlesz-erdőt főleg csertölgy, kevés kocsányos és kocsánytalan tölgy, boróka és számos más cserjefaj alkotta. A Szárhalmi erdő fő fafaja a cser és a molyhos tölgy voltak, állaga jobban lepusztult és elcserjésedett. A hegyvidéki területen gyertyános-kocsánytalan tölgyesek álltak, a rejtettebb részeken néhol bükkösök. A bánfalvi kerületben (a Váristól az Ultraíg és Brennbergig) kocsánytalan tölgyet, gyertyánt, bükköt, rezgő nyárt és nyírt mértek fel. A Várhelyen 64 éves erdeifenyves és jegenyefenyves állt, természetes újulattal, tőle nem messze gesztenyés terület el, amelyet nem sokkal később tarra vágtak és tölgyesítettek. Az

⁵¹ Becher: Brennbergbánya i.m., 25.

⁵² Az I. és a II. katonai felmérés térképei alapján.

⁵³ Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei i.m., 97.

⁵⁴ Kiss: Sopron vármegye i.m., 287.

⁵⁵ Kücsán: Hol termelt a soproni bor? i.m., 20.

⁵⁶ A Virág völgy szabályozási terve, 1999, 18. p.

⁵⁷ Bredeczky: Beyträge i.m., 84.

⁵⁸ Csapody: Sopron város erdeinek története i.m., 322–323.

⁵⁹ Uo.

állományokat meglehetősen túlhasználták.⁶⁰ A jelentésben sok helyen utaltak tölgygel történő erdősítésre, a legeltetés tiltására, de sajnos kevés eredménnyel: Csapody hivatkozik egy 1851-es forrásra, mely szerint „Az erdők Sopron megyében is pusztulnak”.⁶¹ Részletes adatokat találhatunk Sopron hegyvidéki erdeinek történetéről Tamás József munkájában is,⁶² akinek eredményeit a Majer Antaltól kölcsönzött táblázat is felhasználja (2. táblázat).

Fafajok (%)	1837	1925	1983
Tölgyek	30	26	35
Bükk	8	5	5
Gyertyán	30	14	8
Hársak, kőrisek	1	2	1
Bibircses nyír	28	2	2
Éger	1	1	1
Lucfenyő	1	30	23
Jegenyefenyő	-	1	+
Vörösfenyő	-	6	6
Erdeifenyő	1	10	16
Feketefenyő	-	3	3
Lomb összesen	98	50	52
Fenyő összesen	2	50	48

2. táblázat: A Sopronhoz tartozó erdők fafaj-megoszlása Majer Antal nyomán⁶³

Sopron a 19. század második felében

A 19. század második felében a város kiterjedése egyre növekszik. Felgyorsul a beépítés üteme: a változást térképek⁶⁴ és statisztikai adatok⁶⁵ is mutatják. Sopronnak eddig csak a belvárosa és a Lackner-féle városfalon belüli külvárosai épültek ki, de ebben az időben az elővárosok egyre nagyobb szerephez jutottak. Újonnan keletkezett a Deák téri rész, az Alsó-Löverekben és a Felső-Löverekben megjelentek az állandó lakásra szolgáló villák. A polgárok hétvégi kertjei egyre nagyobb területet hódítottak el az erdőtől. Megkezdődött a gyümölcsösök lassú

⁶⁰ Uo., 324–325.

⁶¹ Uo., 327.

⁶² Tamás József: A soproni hegyvidéki erdők történelmi fejlődése, tájleírásai a fafaj, elegyarány és korosztály viszonylatában napjainkig, Kézirat, 1955. Közzéteszi: Bartha Dénes. Erdészettörténeti Közlemények L., Sopron, 2001.

⁶³ Majer Antal: A soproni erdők nagy tanúfái I. rész. Soproni Szemle 1987, 2. sz. 97–127. p.

⁶⁴ A III. katonai felmérés szelvényei, valamint a Soproni Levéltár térképgyűjteményében fellelhető, korabeli térképek.

⁶⁵ Lásd: Történeti statisztikai kötetek: Földterület községsoros adatok 1895–1984, KSH, Bp., 1988.

lakóterületté alakulása: az ekkor indult folyamat mára – helyenként változó ütemben és mértékben – lassacskán átszabta a városrész képét.⁶⁶

A város újabb tornyokat kapott, amelyek ma is meghatározzák arcát: 1862–1863-ban az evangélikus templom tornya, rá két évre az orsolyita templomé épül meg. A látképben további változást jelentett, hogy a Szent György templom tornya 1867-ben összedőlt, helyébe 1882-ben emeltek másikat.⁶⁷

A katonai felmérések szelvényeit nézve a környező falvak közül Brennbergbánya ekkoriban apró községnek tűnik az erdővel ölelt völgykatlanban. A falu alapvető mai körvonalai már megfigyelhetők, jó minőségű kocsíút vezetett át rajta. Az ó-brennbergi részen szórta épített lakóházak húzódnak meg a régi tároktól nem messze. A kezdeti mag nyugat felé kiegészült a József, az Régi és az Új István-aknákkal, majd a Borbála- és az Erzsébet-aknával, habár a bányászat zömmel Ó-Brennberg területén folyt. Kutatófúrások nyomán a század végére további, a régiektől messzebb eső fejtéseket nyitottak: északra a Sopron-aknát, keletre a Hermes- és délre az Ilona-aknát. Ezek a korábbi településsel összeköttetésben álltak, de „nem nőttek össze” vele: viszonylag független bányaterületet képeztek az erdőben.⁶⁸

Bánfalva belterületének nagysága alig változott az eltelt idő alatt, kertjeinek területe azonban elkezdett Sopron irányába terjeszkedni. 1856-ban csaknem a teljes falu leégett, mindössze néhány régebbi ház maradt meg.⁶⁹ Balf egyre összetettebbé vált: a vasút megépülése után fürdője fellendült. A 19. század végén szálloda és gyógypavilonok épültek a helyi gyógyhatású víz lehetőségeit kihasználva.

Patakok vonatkozásában a Bánfalvi-patak 1871-ben még az Erzsébet-kertnél szigeteket alkotott, az Újteleki külvárosban nyitott volt a medre. A mai Zsilip utcánál elágazó patak lassan kezdett eltűnni a városképből: egyik ágának befedését 1868-ban határozta el a közgyűlés (mivel a patak „illatára” nem lehetett büszke a város), másik ágát 1873-ban kezdték eltakarni a mai Deák téren. Ez utóbbi ág teljes beboltozása 1939-re fejeződött be.⁷⁰ Eközben az Ikva-patak medre teljesen fedetlen volt, mederszabályozások, kövezések medertisztítások történtek csak. A város összes közcsatornája a két patakban folyt, ezért tervezték a patakok szabályozását 1900-ban, melyben mindkét patakot befedték volna teljes hosszúságában, de a terv végül nem valósult meg.⁷¹

⁶⁶ Vö. Kubinszky Mihály: A régi soproni Löver. Tatabánya, 2005.

⁶⁷ Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században. Bp., 1988., 149., 203., 206.

⁶⁸ A település és az aknák formálódása jól kivehető a Vajk Artúr hivatkozott tanulmányában megjelent ábrákból. Vö. Vajk, A brennbergi szénbányászat i.m. és Becher, Brennbergbánya i.m.

⁶⁹ Rozsondai Károly – Sümeghy József: Sopronbánfalva. Sopron, 1937, 65.

⁷⁰ Boronkai: A soproni patakról i.m., 187.

⁷¹ Uo., 180–181.

A szántók területe a vármegye adatai alapján is növekedett (az 1873. évi 43,5%-ról 1904-ben 51%-ra), a legelő és a rét visszaszorult,⁷² emellett fokozták a szántóföldi termelés intenzitását (1. táblázat). Megszűnt az ugaros művelés, és helyette vetésforgó terjedt el, amely a századfordulóra általános művelési móddá vált. A termelési szerkezet megváltozott: gabonafélék helyett egyre több takarmánynövényt termesztettek.⁷³

A filoxéra pusztítása (1875 körül) és a peronoszpóra járvány (1895) miatt csökkent a szőlő területe.⁷⁴ De nemcsak a szőlők területe változott: jelentős fajtaváltás is történt, a fogyasztói igényeknek megfelelően.⁷⁵ A korábban uralkodó fehér szőlő helyett vörös fajtákat ültettek: ekkor lett Sopron híres vörösboráról.⁷⁶ 1884-ben a vörösbor részesedése az össztermésben már 33%, 1895-ben pedig 43%.⁷⁷ A szőlőterületek a városhoz közel kezdődtek: a Szita-féle térkép⁷⁸ közvetlenül a szélső telkek után, a kertek végétől szőlőt jelöl északon és keleten. A környéken ugyanakkor egyre több kertes területet találunk: a löveri kertek jól kivehetőek a III. katonai felmérés térképén. Bánfalvánál 1855-ben tagosították a külterületet, ekkor több gyümölcsöskert volt a Magas-szántók, a Hosszú-újhegy, és a Kurta-hegy dűlőkben.⁷⁹

A fertő menti nádtermelésnek is fontos szerep jutott a vármegyében: „Győr, Szombathely, Kőszeg, Sopron, Bécs és Bécsújhely a nád felvevő piaca, de ezeken a városokon túl egész Franciaországig keresett a Sopron megyei nádasok termése”.⁸⁰

Az erdőterület változása hullámzó a 19. század második felében, átmeneti csökkenés után a 20. század elejére mégis több erdőt találunk, mint az 1840-es években. 1869-ben Micklitz és Hollan⁸¹ az erdő általános képét a következőképpen írták le: „Nagy kiterjedésű, rosszul felújult tarvágások sorakoznak egymás mellé, mindinkább csökkenő mennyiségű kocsánytalan tölgy s egyre jobban terjedő gyertyán, nyír, rezgő nyár eleggyel. Ezt a képet szakítják meg mindenesetre felújításból származó, jól fejlődő, magról kelt, 20–30 éves, kisebb kiterjedésű kocsánytalan tölgy állományok, különféle fenyőfajokkal kipótolt, többé-kevésbé elfogadható lomb-sarj fiatalosok, s azok a kisebb 15–40 éves elegyetlen fenyőcsoportok, melyek természetes úton, illetve mesterséges

---

⁷² Ezt alátámasztják a vonatkozó térképek.

⁷³ Simkovics Gyula: A mezőgazdasági termelés és a termelőerők fejlődésének néhány vonása Sopron megyében a XIX. század végén. SSz. 19 (1965), 115–126.

⁷⁴ Kiss: Sopron vármegye i.m., 287.

⁷⁵ Kücsán: Hol termett a soproni bor? i.m., 20.

⁷⁶ Kiss: Sopron vármegye i.m., 287.

⁷⁷ Kücsán: Hol termett a soproni bor? i.m. 20.

⁷⁸ Soproni Levéltár térképgyűjteménye, SVT 275.

⁷⁹ Rozsondai – Sümeghy: Sopronbánfalva i.m. 67–68.

⁸⁰ Simkovics: A mezőgazdasági termelés i.m. 121.

⁸¹ Robert Micklitz és Friedrich Hollan szakvéleménye. Frank Norbert: Sopron város erdei a XIX. század közepén I. Soproni Egyetem, Erdőművelés Tanszék, Sopron, 1999, 52.

felújításból származnak”.⁸² Az említett szerzők javasolták a soproni erdő átalakítását: a német és a morva fenyvesek példájára luc-, erdei-, és feketefenyő, kisebb arányban vörösfenyő tömeges telepítését,⁸³ de „megfelelő lombos fafajok” ültetését is, úgymint bükk, tölgyek, juharok, szilek, körisek és szelídgesztenye.⁸⁴ Egy évre rá az elkészült üzemterv alapján hozzáláttak a soproni erdők fenyvesítéséhez. Eközben az úrbéres rendezés eredményeképpen a város erdőterülete csökkent: ennek és a magas kezelési költségnek a hatására a városi tanács a tűzifát lábön adta el az 1870-es években. A területek visszaerdősítése lassan zajlott le, Muck Endre kezdte előtérbe helyezni az erdőművelést a pénzügyi szempontokkal szemben: 1880-tól kezdve főleg luccal erdősítettek, sajnos, még olyan termőhelyre is, melyet ez a fafaj rosszul tűrt.⁸⁵ Muck feketefenyővel és vörösfenyővel elegyítette a lucot. Az egyes állományokban törekedtek a cser visszaszorítására, sok helyütt akácot alkalmaztak „foltozás” céljából.⁸⁶ Az állomány-átalakítások többsége tarvágás után történt, általában száz javatörzset hagytak vissza, a makktermelés és természetes felújulás érdekében. Az erdőrendezés súlypontja a hegyvidéki erdő volt, a Szárhalom és a Dudlesz ekkor háttérbe szorult.⁸⁷

Sopron a 20. század elején

A város 19. század végén megindult fejlődése a 20. század elején még nagyobb lendületet vett. Wälder Józsefnek köszönhetően az 1905-ös városrendezési terv a város jövőképét és tájbaillőségét helyezte előtérbe. Az indokló jelentésben külön pontot képeztek a „szépítészeti szempontok”, amelynél a város tájképi jellemzését Wälder így adta meg: „Sopron városának tájképe szépnek mondható. Az alsó- és felső-löverek nevű villákkal beépített gyümölcsös kertek mögött a nagy városi erdő terül el [...], míg a soproni medencét északkelet felé határoló bécsi domb erdeje a városig húzódik és észak-keleti lejtőin gyümölcsös kertek és szőlők terülnek el. A város fejlesztési terve ezt a szép tájképet megtartani akarja és azért a villaszerű beépítést az Alsó- és Felső-löverek és a Bécsi-domb, valamint a Kurucdomb részére biztosítja, ellenben a völgyekben fekvő területekre nézve a zárt soros beépítést tervezi.”⁸⁸ (4. kép)

---

⁸² Csapody: Sopron város erdeinek története i.m., 328.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Frank: Sopron város erdei, 24.

⁸⁵ Csapody: Sopron város (és volt urbéres községei) i.m., 12.

⁸⁶ Uo., 13.

⁸⁷ Uo., 13–14.

⁸⁸ Wälder József: Indokló jelentés Sopron sz. kir. város általános szabályozási és fejlesztési tervéhez, Sopron, 1906.

4. kép. Sopron, 20. század eleje (Rohonyi Pál képeslap-gyűjteményéből)

Az 1926-os katonai térképen⁸⁹ ennek megfelelő városképet látunk: a belvárosi vonalvezetése változatlan, képét Szeghalmy Gyula a régi Nürnberg és a Hanza-városok „szűk sikátoraihoz” hasonlította.⁹⁰ A korábbi kompakt város képe ekkor más, rokon jellegű településeknél is megfigyelhető szabályosságok szerint alakult át. Körülötte egyre bővültek a külvárosok, a lakott terület az utak mentén sugárirányban terjedt, a peremterületekre gyárok települtek.

A környező falvak közül Balf az I. világháború után virágzásnak indult: fürdőhelye jó célponttá tette a hazai turisták számára, területe csaknem háromszorosára nőtt. Új utcák jöttek létre, és a település észak-déli irányban „megnyúlt”. A másik nagy falu, Bánfalva határa egyre jobban kitolódott Sopron felé, és a város is „csápot” növesztett egykori hűbérfaluja irányába. A falu keleti részei 1904 után épültek ki, a köfjűtő alatti rész az első világháború alatt, a város felé eső házcsoportok csak ezután keletkeztek.⁹¹ Brennbergbánya esetében a reambulált térképen határozottan kirajzolódnak a tárók és az erdőtől elvett bányaterület, a külszíni fejtés. A csupasz területeket a brennbergiek kertjei színesítik. A bányászat továbbra sem hagyott alább: újonnan nyitották pl. a Mária- és a Márta-aknát (5. kép).⁹²

⁸⁹ Másképpen reambulált katonai térkép: nem teljes felméréssel, csak a korábbi helyesbítésével készült.

⁹⁰ Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. Kiadja a Magyar városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest, 1937.

⁹¹ Rozsondai – Sümeghy: Sopronbánfalva i.m., 66.

⁹² Becher: Brennbergbánya i.m. 1993, 26.

5. kép. Brennbergbánya, 20. század első fele (Soproni Levéltár képgyűjteménye)

A patakok vonatkozásában kiemelhető a Rák-patak már említett beboltozása, valamint az Ikva mederburkolatának javítása a mederrendezési terv szerint. A Fertő nyílt vízfelülete ekkor csökkenést mutatott az 1845-ös állapothoz képest: a nádas területe növekedett, de ugyanakkor beljebb is húzódott, korábbi területének part menti részét rét és szántó borította. Fontolgatták a tó lecsapolását a két világháború között, ám a tervzetből nem lett semmi: a tó sokkal értékesebb volt tájképi, turisztikai és szőlőtermesztési szempontból egyaránt, mint a száraz meder.⁹³

A tájhasználat sokkal mozaikosabb képet mutatott a korábbiakhoz képest. A szántóterület az 1845. évi területhez viszonyítva kicsit több: ez a növekedés a rét- és erdőterületek kárára történt. Ugyanakkor a szőlőterületek sok helyütt szántóterületek helyén létesültek,⁹⁴ de szőlőterület lett a Dudlesz-erdő déli része is. Ugyanakkor a szőlők között sávokban szántót is találunk. Balf környékének tájhasználat is sokkal mozaikosabb lett: az egyöntetű szőlők, erdők és rétek közé kertek és szántók ékelődtek, keskeny parcellákban. Innen nyugatra rétek helyett

⁹³ Konkolyiné Gyuró Éva: Tájkaraktert formáló történelem – Történeti tájalakítás és jelenkori konfliktusok a Fertő-Hanság vidékén. In: Frisnyák Sándor – Tóth József (szerk.): A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. Nyíregyháza–Pécs, 2003. Lásd továbbá Békési Sándor tanulmányát jelen számunkban (a szerk.).

⁹⁴ Pl. a Koronázó-dombtól északra, egészen a Dudleszig.

egy nagyobb sávban, a volt lóversenytér körül szántókat találunk. Továbbhaladva a Soproni-hegység irányában a Harkai-fennsík, a Brand-major és a mai (felszámolás alatt álló) hulladéklerakó helyén a 19. században erdő, illetve közbeékelődve rét (nyilván irtásterület) volt,⁹⁵ 1926-ban viszont az erdőterület helyén szántót, illetve kevesebb szőlőt találunk.⁹⁶ A Soproni-hegységet figyelve azt tapasztaljuk, hogy a Fáber-rét kiterjedése a 19. századihoz képest növekedett és szántóként használták. A Löverek ekkorra nagy kiterjedésű kertövezetté vált, kevés kisparcellás szőlővel.

Rozsondai és Sümeghy Bánfalvától északra elterülő dombháton szántóföldekről számolt be, a falutól délre rétet és erdőt, északnyugatra szőlőt és gyümölcsöst említett.⁹⁷ A fő termesztett gyümölcsök az alma, a körte, a szilva és a szelídgesztenye, valamint a szőlők között a barack, a cseresznye és a meggy. „A gyümölcsösök tájképi tekintetben megkapóak.”⁹⁸ A Bánfalvához tartozó szőlők nagy részét a bor alacsony ára miatt 1920 után kiirtották, helyén szántót létesítettek. 1932–33 után azonban megérte ezeket a területeket újra szőlővel beültetni. A rétterület az erdőirtásból adódóan megnövekedett, a kertek száma a beépített területtel együtt nőtt, illetve a szántók egy részét is a kertek javára alakították át.⁹⁹ A Sopron feletti szántóterületből beépítések voltak eljókora rész: az épülő „iparnegyed” mintegy 100 hektárt vett el.

Trianonnal Sopron városi erdeinek egy része Ausztriához került, a városnál maradt erdőkre új üzemetervet készítettek 1925-ben. A 19. század végén megkezdett és azóta is folytatott fenyvesítések „eredménnyel jártak”: az erdők 50%-a ekkor már fenyőerdő (ld. 2. táblázat). A város erdőterületét ebben az időszakban Csapody 8000 kat. holdra (kb. 4600 ha) becsli. A korábbi túlhasznált, de őshonos összetételű állományokat sokhelyütt felváltotta a tájidegen „soproni fenyves”. A fennmaradó, hegyvidéki erdőségeket zömmel tölgyek, cser és akác alkották, kisebb arányban gyertyán és bükk.¹⁰⁰

Szeghalmly tájleírásában „a Soproni-hegyvidék gesztenye erdőit, zúgó fenyveseit, haragos tölgyeseit” említette.¹⁰¹ A Muck-kilátót Sopron környéke legszebb kilátópontjának tartotta: innen csodálatos körpanoráma látszik, „közvetlenül alattunk, látjuk a katlanban fekvő Brennberget. [...] Sopronbánfalva románkori templomtornyát. Sopron házsorait és azon túl, a bécsi országút mentén húzódó Dudlesz-erdőt. Északkelet felé 12-15 kilométer légtávlatban

---

⁹⁵ A II. katonai térkép alapján.

⁹⁶ Az 1926-os, reambulált katonai térkép alapján.

⁹⁷ Rozsondai-Sümeghi, 1937, 146.

⁹⁸ Uo., 151.

⁹⁹ Rozsondai – Sümeghy: Sopronbánfalva i.m., 1937, 66–67.

¹⁰⁰ Csapody: Sopron város (és volt urbéres községei) i.m., 14.

¹⁰¹ Szeghalmly: Dunántúli vármegyék i.m., 424.

feltűnik a Fertő hatalmas, a napsugárban öntött ezüsttükörként csillogó felülete.”¹⁰²

Sopron ma

Napjainkban a város sokkal kiterjedtebb, mint a század elején. Mai közigazgatási területe fokozatosan alakult ki: Bánfalvát 1950-ben, Balfot 1985-ben csatolták Sopronhoz. Bánfalva azóta a város szerves részévé vált,¹⁰³ ugyanakkor Balf szerkezetileg továbbra is önálló maradt. A beépített területek növekedését már az is jól jellemzi, ha csak a statisztikai adatokat nézzük: Sopron művelés alól kivont területe 1935 és 2006 között megnégyszereződött (1. táblázat).

Napjainkra a város még nagyobb területet foglal el a tájban: alakja leginkább egy amőbáéhoz hasonlatos. A város finom kontúrja eltorzul: mára lakóházak állnak a Virágvölgyben, a Löverek beépítése az intenzív lakásépítés miatt „besűrűsödött”, Bánfalva mellett, a Kutya-hegyen is építkeznek (régén szőlők álltak itt). Az 1958-as városfejlesztési programban Winkler Oszkár a szervezett beépítések mellett foglalt állást, ezzel valamelyest visszafogni remélték a szétszórt, látképet és tájat szétforgácsoló építkezési hajlamot.¹⁰⁴ Az 1960-as években kezdték a városban a lakótelepek építését, ami alapjaiban megváltoztatta a város látképet. Sopron ipari negyedei ekkor északi és déli irányban terjeszkedtek, határukon nincs tájképileg, esztétikailag elfogadható átmenet a beépített és a nem beépített terület között (6. kép).

---

¹⁰² Uo., 417.

¹⁰³ Az összeolvadás a 20. század közepén nyomtatott várostérképeken kiválóan megfigyelhető.

¹⁰⁴ Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról. SSz. 11 (1957), 161–187.

6. kép. Sopron látképe ma, a Bécsi domb felől

A falvakat számba véve, Balf viszonylag keveset nőtt az 1926-os felmérés óta: észak-déli irányban lehet fejlődést megfigyelni. A gyógyfürdő kastélya a falu nyugati részén, sétára alkalmas parkban áll. A község felé Kópháza „eresztett nyúlvány”: kevés választja el a két települést az összeéréstől. Brennbergbányát 1948 után államosították, nem sokkal később, 1952-ben megszüntették a széntermelést.¹⁰⁵ Ma a bányászatra az 1968-ban megnyitott emlékmúzeum utal vissza,¹⁰⁶ széntermelés már nem folyik. A település kiterjedése nem sokat változott 1926 óta, nagyjából ugyanazon a területen kicsivel több ház áll, de a beépítés még mindig falusias. A terület intenzívebb beépítését – a falu összképének előnyére – az egykori aknák és bányajáratok akadályozzák: az alábányászott részekre veszélyes lenne házakat emelni.¹⁰⁷ Megemlí-tendő a számtalan meddőhányó is, amelyek ma már eltűnnek az avatatlan szemlélő elől, pedig a település mai főtere is a szénosztályozó meddője által elplánírozott térszínen jött létre.

Felszíni vizek vonatkozásában 1955 óta tervezték, hogy a Rák-patakon Brennbergbánya fölött, a Hidegvíz-völgyben völgyzárógáttal víztározót

---

¹⁰⁵ Hiller István – Mastalírné Zádor Márta: 40 év kronológiája. In: Mollay Károly (szerk.): Sopron 1945–1985. Sopron, 1985. 148.

¹⁰⁶ Uo., 154.

¹⁰⁷ Winkler Gábor: Brennbergbánya örökségvédelmi hatástanulmánya. Kézirat, é. n.

létesítenek. A tározó első üteme 1964-ben valósult meg,¹⁰⁸ Görbehalomtól északnyugatra, Brennergi-tároló néven.¹⁰⁹ A két Tómalom környékén már a század eleje óta kiépített strand van,¹¹⁰ akárcsak a Fertőnél (7. kép).¹¹¹

7. kép. Strand a Tómalomnál, 20. század eleje (Soproni Levéltár képgyűjteménye)

Sopron tájhasználatában továbbra is az erdő dominál (ld. 2. táblázat). A szántó részaránya mára jelentősen visszaesett: 1962 óta mintegy harmadával csökkent a területe.¹¹² A visszaesés főleg a beépített terület intenzív növekedésének tudható be, ugyanakkor a Soprontól északra és délre eső szántók nagy részét felhagyták, rétté, legelővé alakították. A rét/legelő kategória valóban növekedést mutat, azonban sok rétet belterületbe vontak, így ez az emelkedés korántsem akkora mérvű, mint amilyen arányban a szántók helyén rétek keletkeztek. A szőlő aránya is visszaesést mutat, főleg a régi szőlők felhagyása, kertté alakítása, illetve belterületbe vonása és beépítése miatt. A Soproni-hegység lábánál fekvő szántó szinte teljes egészében rétté alakult, mellette a szőlő nagyobb területet foglal el. A város többi oldalán szőlőket, kerteket, szántókat vontak belterületbe: helyükön lakóterület és gazdasági

¹⁰⁸ Boronkai: A soproni patakokról i.m. 188.

¹⁰⁹ Mai nevén Pisztrángos-tó.

¹¹⁰ A Tómalom érdekében a Soproni Városszépítő Egyesület munkálkodott eredményesen: 1920–21 között építették fel Schneider Ferenc építész tervei alapján a nagytóalmi víztelepet. Vö. Heimler Károly (szerk.): A Soproni Városszépítő Egyesület évkönyve 1869–1929. Sopron, 1929, 95–96.

¹¹¹ Hárs József: A soproni idegenforgalom története 1937-től 1945-ig. SSz. 21 (1967), 193–204.

¹¹² A községsoros adatok alapján.

terület van, jobbra megvalósult és több tervezett beépítéssel. Az Ikva mentén hajdanán rétek, legelők terültek el, ma azonban ide szorultak a szántók: rétet csak elvétve találunk. A Fertő mentén szinte megfordultak a művelési ágak: ahol korábban rétet volt, ott most szántó és vizsont. A balfi szőlők a Szárhalmi erdő irányába terjedtek: a Gomba-hany 80 éve még erdő volt.

A mai Arany-hegyi ipari park helyén néhány éve még szántók, szőlők és rétek majd bányagödrök terültek el. A várostól északkeletre ma hétvégi kertek fekszenek a Szárhalmi erdőig, mely már a Fertő-Hanság Nemzeti Park része. Korábban főleg kisparcellás szőlők, rétek és gyümölcsösök voltak errefelé. A várostól északra, a virágvölgyi szőlőket és kerteket felváltotta a beépítésre szánt területek pirosa. Feljebb a régi szántók vonala feljebb tolódott, sokszor rétet látunk helyette. A régi szőlők mellett újakat ültettek a volt szántóterületre. A Dudlesz-erdő területileg nem változott látványosan.¹¹³ Északnyugat felé a szántóterület visszaszorulásának lehetünk szemtanúi. Tulajdonképpen a város határa mintegy felfelé tolta a művelési ágak területeit: régen csak a patak mentén volt rétet és legelő, ma ez a kategória hétvégi kertekkel bővülve, a beépített részek körül széles sávban terül el. A hajdani, szépen termő bánfalvi szőlőket először kertek szorították feljebb, a 2000-es szerkezeti tervben pedig a Kutya-helyi lakópark számára jelöltek ki itt beépítésre szánt területet.

A Sopron környéki erdők nagy része valamilyen formában védett: a Szárhalmi erdő a nemzeti park része, a hegyvidéki városi erdő tájvédelmi körzet. Az erdőgazdálkodási funkción kívül mindkettő rekreációs szerepkört is betölt. A városi erdő egységében kivételt képez a Szanatórium és a Lövér szálló, valamint a volt faiskola területe, melyeket a város „egyéb különleges területként” hasznosít, így ezek a létesítmények a tájhasználatot is mozaikosabbá teszik. A túlevelű és a lombos fák aránya az utóbbi évtizedekben fele-fele volt: az 1985-ös üzemtervben 52 %-kal a lombos fák javára billen a mérleg (ld. 2. táblázat). Most már nem fenyegetnek olyan intenzíven: természetközeli erdőgazdálkodásra, elegyes állományokra törekednek. A tölgyek elegyaránya feltűnően nőtt a korábbihoz képest, ugyanakkor ez a változás a lombos erdők elegyfáinak hátrányára történt. Az erdők 1948 után az állam tulajdonába kerültek, kivéve a Béka-tótól a Printz-pihenőig terjedő területet, mely felett a Tanulmányi Erdőgazdaság gyakorolt felügyeletet. Itt hozták létre 1970-ben az ország egyik első parkerdejét. A hegyvidéki erdőkben a lombos társulások közül az őshonos fafajokból álló, ám átalakított gyertyános-tölgyesek, mészkerülő tölgyesek elterjedtek, illetve a túlevelűek közül a lucfenyő alkotja a mára Sopron jelképévé vált állományokat. A Várhelyen szép jegenyefenyves húzódik, a Dalos-hegyen és a Tacsai-árokban vö-

---

¹¹³ Dudlesz-erdő történetéről részletesen ld. Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez. SSz. 55 (2001), 149–161.

rösfenyves áll. Erdeifenyőt az Ultrán, a Kő-halmon és a Ferenc-forrásnál találunk.¹¹⁴

A Fertő-menti erdőt egyrészt melegkedvelő, szárazságtűrő molyhos tölgyesek és cserék „karsztbokorerdővé törpülő állományai” alkotják, másrészt kevés gyertyános-tölgyes, melyek megritkultak, helyükön sokszor cserések, erdei- és feketefenyvesek állnak.¹¹⁵ A fenyvesek környékbéli szaporodásában már Csapody István is a tájjelleg elvesztésének veszélyét látta.¹¹⁶ A Fertő-menti, Balf melletti erdőt a gyertyános-kocsánytalan tölgyesek, valamint csertölgy jellemzik, illetve a síkságon kocsányos tölgyesek, mezei szillel, és magas körissel társulva. A löszdombokon molyhos tölgyeseket láthatunk.¹¹⁷

Összefoglalás

A „soproni táj” mint önálló, kataszteri kistáj, amelyet azonos tájjellemzők határoznának meg, a szakirodalomban nem létezik. Azonban nagyon is valós, élő és lélegző egység kultúrtörténeti szempontból: a soproni táj a Soproni-medence és környékének szerves egésze, melyet 2000 évnél is régebbi emberi tevékenység forrasztott eggyé az itt lakók és az idelátogatók számára. A három kistáj keveredéséből, találkozási pontjából az emberi létfeltételek optimális elegye alakult itt ki.

Az ellentétek összhangjából sajátos tájképi harmónia alakult ki: a mediterrán jellegű, Fertő-menti Balftól a Fertő-melléki dombság lombos erdein, a medencében fekvő, szerves egészét alkotó Sopronon át a hegyvidék karakteres vonulatáig és a kis, erdő szegélyezte falvakig. A táj karakterét alapvetően az erdő, a szőlő és a város, a falvak elegye határozza meg. Azonban az utóbbi időszakban a város robbanásszerű fejlődése sok jellegzetes tájelem (pl. szőlők, kertek, löverek) elvesztéséhez, visszaszorulásához vezetett, ezáltal a jellegzetes soproni táj veszélybe került.

Mindeme folyamatoknak racionális okai vannak. Az ember megváltozott: korábban a kertek, szőlők a környék gazdasági alapjait biztosították. A soproni bor hosszú időn keresztül a város lakosságának egyik fő megélhetési forrása volt. Mára a szőlőművelés és borkészítés csak „hagyomány”, amelyet szerencsére életben tartanak, de gazdasági részesedése sokkal kisebb, mint például az 1700-as években. Sopron és környéke főleg az idegenforgalomból, a szolgáltató szektorból és kisebb mértékben az iparból él: ennek a váltásnak köszönhető a soproni táj átalakulása. A város és a táj közötti harmonikus kapcsolat felbomlófélben van. Új egyensúlyi állapot kialakításához elengedhetetlen a hely szellemét őrző részletek, jellegzetességek megmentése.

¹¹⁴ Juhász Miklós (szerk.): Barangolások a soproni erdőkben. Bp., 1983, 41–42.

¹¹⁵ Uo. 64–66.

¹¹⁶ Csapody István: Sopron város (és volt úrbéres községei) i.m.

¹¹⁷ Uo., 84.